

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
XX AMŽIAUS ISTORIJOS SKYRIUS

PROGRAMOS
LIETUVA ANTRAJAME PASAULINIAME KARE
2001-2010

ATASKAITA

Vilnius, 2011

Instituto veiklos kryptis: Lietuvos visuomenės ir valstybės raida iki XXI amžiaus

Programos vykdymo terminai: 2001-2005 m. (I etapas), 2006-2010 m. (II etapas)

Programos vadovas: dr. Česlovas Laurinavičius

PROGRAMOS VYKDYTOJAI

Dr. Č. Laurinavičius, individuali tema: „Lietuva Antrojo pasaulinio karo metais: tarptautinis aspektas.“

Dr. A. Bubnys, individuali tema „Holokaustas Lietuvoje ir lietuvių savivalda 1941-1944 m.“

Dr. A. Kasparavičius, individuali tema „Lietuvos valstybingumo problemos antrojo pasaulinio karo išvakarėse ir jo metu (tarptautinis aspektas)“.

Dr. R. Laukaitytė, individuali tema „Lietuvos Bažnyčios Antrojo pasaulinio karo metais.“

Dr. M. Pocius, individuali tema „Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje 1944-1953 m.: kova su kolaboravimu kaltintais gyventojais.“

Dr. G. Rudis, individuali tema „Lietuvių nacionalistų partijos gen. sekretoriaus Zenono Blyno dienoraščio (1941–1944 m.) publikacija.“

Dr. V. Stravinskienė, individuali tema „Lenkų repatriacija iš Lietuvos baigiantis Antrajam pasauliniam karui ir po jo“.

Dr. R. Zizas, individuali tema „Sovietinis ginkluotas pagrindis Lietuvoje 1941-1944m.“

PAGRINDINĖS PROGRAMOS VYKDYMO KRYPTYS

1. Lietuvos padėties Antrojo pasaulinio karo metais tarptautiniai aspektai

Šia kryptimi suorganizuota tarptautinė konferencija (2003 11 29-30 Vilniuje) ir tos konferencijos medžiaga išleista rinkinyje „*Lietuva Antrajame pasauliniame kare*“ (Sud. **Č. Laurinavičius, A. Anušauskas**). V., LII, 2007;

A. Kasparavičiaus monografijos (Vatikano – Lietuvos santykiai bei Neutraliteto politika) skirtos tarptautiniams 1939-1940 m laikotarpio klausimams.

Ta pačia kryptimi bendradarbiaujant (Č. Laurinavičius, A. Kasparavičius, A. Nikžentaitis) su RF Visuotinės istorijos institutu dirbta prie dokumentų rinkinio „**Lietuva ir SSRS Antrojo pasaulinio karo metais.**“ 2006 m išleistas pirmas tomas, dabartiniu metu praktiškai yra parengtas spaudai antras tomas

2. Holokaustas ir kitos masinės žudynės Lietuvoje. Šią temą tyrė **Arūnas Bubnys**. Daugybės jo publikacijų bei pranešimų pagrindu 2011 m turi būti parengta monografija „Holokaustas Lietuvoje.“

Taip pat atlikti tyrimai kitų masinių žudynių: sovietų karo belaisvių Lietuvoje nacių okupacijos metais, 1940-1941 m. komunistinio aktyvo vokiečių okupacijos metais, taip pat represijų prieš gyventojus dėl ginkluoto pasipriešinimo, dėl pasyvaus pasipriešinimo, sabotažo akcijų, dėl persekiojamų

žmonių gelbėjimo ir kt. (R.Zizas); tyrinėti kruvini lietuvių – lenkų susidūrimo momentai (R.Zizas, A.Bubnys).

3. Visuomeninė – politinė padėtis Lietuvoje karo metais. Šiuo aspektu tyrimus atliko R.Laukaitytė (tyrinėdama konfesinių institucijų padėtį), G.Rudis (politinės-ideologinės lietuvių inteligentijos nuostatos); R. Zizas (Lietuvos gyventojų aukos Vokietijos - SSRS kare 1941 ir 1944 m.,).

Programos rėmuose dalyvauta (Č.Laurinavičius, A.Bubnys, M.Pocius, R.Zizas) tarptautiniame projekte *“Daugumos ir mažumos santykiai antrojo pasaulinio karo metais. Etniniai konfliktai Vilniaus bei Balstogės kraštuose”*. Projekte dalyvauja, be Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos istorikai. 2005-2008 m laikotarpyje vyko 4 seminarai. Paruošta eilė publikacijų, tačiau iki šiol dėl organizacinių kliūčių medžiaga nepublikuota; numatomas medžiagos išleidimas 2011 m Vokietijoje.

4. Ginkluotos rezistencijos klausimais okupuotoje Lietuvoje tyrimus atliko **R. Zizas** (sovietinių partizanų, vietinės savigynos temom), **A. Bubnys** (lietuvių karinių formuočių vokiškose struktūrose klausimais), **M.Pocius** (antisovietinio partizaninio pasipriešinimo tema). Ta tema dirba ir doktorantas **Rukšėnas** (kolektyvinė karinių dalinių dalyvio biografija, vadovas V.Sirutavičius);

5. Demografinių pokyčių aspektai. Ta kryptimi **V.Stravinskienė** paruošė monografiją (įteikta spaudai) apie lenkų tautybės gyventojų iškėlimą į Lenkiją 1944 -1957 metais.

6. Bendri aspektai Antro pasaulinio karo tematika kelti **Č.Laurinavičiaus**, **A.Kasperavičiaus**, **A.Bubnio** darbuose. Stiprų metodologinį impulsą suteikė **A.Nikžentaičio** paruošta programa, skirta istorinės atminties klausimams.

Tyrimo rezultatai

Tarptautinis aspektas:

Prieškario krizės tyrimai patvirtina jau anksčiau istoriografijoje konstatuotą Lietuvos (Baltijos valstybių) neutraliteto politikos neigiamą poveikį valstybingumo likimui. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse Lietuvos politinis nusitolinimas nuo Tautų Sąjungos bei jos proteguojamos kolektyvinio saugumo sistemos ir posūkis į neutralitetą nebuvo natūralus, imanentiškas to meto Lietuvos politinio elito (prezidento, URM, vyriausybės, visuomenės aktyvios dalies) politinės minties ar įsitikinimų/apmastymų rezultatas, bet greičiau noras ir

bandymas išlaikyti geopolitinę konsolidaciją su politiniais partneriais šiaurėje – Baltijos Antantės valstybėmis – ipso facto prisitaikant ir prie tuomet populiarios appeasement politinės doktrinos, kad taip susiliejančios su sparčiai kintančia (blogėjančia) geopolitine konjunktūra būtų išlaikytas valstybingumas ir nepriklausomybė. Taigi lietuvių istoriografijoje gana paplitęs teiginys, jog Antrojo pasaulinio karo išvakarėse Lietuva neturėjo jokių savo užsienio politinės raidos alternatyvų nėra visai pagrįstas.

Kartu padaryti pastebėjimai, kad konkretų Lietuvos elgesį tarptautinėje arenoje lėmė ne tik išorės veiksniai, bet ir vidaus politinių jėgų orientacijos bei jų tarpusavio kova. Anaiptol negalima neigti autoritarizmo negatyvaus poveikio Lietuvos politiniam gyvenimui, tačiau konkreti prieškarinio krizės bei karo pirmų metų situacija leistų teigti, kad nemažesnę – jei ne didesnę – žalą Lietuvos situacijai darė nekonstruktyvi opozicijos veikla.

Specialus tyrimas atliktas Švento sosto ir Lietuvos santykių tema. Intensyvūs Lietuvos ir Šventojo Sosto politiniai–diplomatiniai santykiai didino Lietuvos tarptautinį autoritetą, skatino konflikto slopinimą ir konstruktyvius ryšius su pietine kaimyne Lenkija, pacifistines tendencijas, didesnę pasitikėjimą tarptautine teise, apskritai kėlė bendrą Lietuvos užsienio politikos kultūrinį lygį. Šalies vidaus politikoje stimuliuojo socialinių-pilietinių visuomenės aktyvumą, grįžimą prie gilesnės ir platesnės demokratijos, skatino visuomenės saviidentifikaciją su nacionaline valstybe ir nacionalinio saugumo jausmą, nuoseklesnę tautinę toleranciją, slopino socialinio ir politinio radikalizmo apraiškas Lietuvoje. Po 1940-ųjų vasaros įvykių Vatikanas laikėsi gana nuosekliai Lietuvos sovietinės aneksijos teisėtumo nepripažinimo politikos, palaikė Lietuvos Respublikos valstybingumą tarptautinėje arenoje problemos gyvybingumą ir leido lietuviams tikėtis nepriklausomybės atkūrimo.

Tyrimų išdavoje nepavyko rasti dokumentų, atskleidžiančių sovietų įvykdytos okupacijos bei vėlesnės aneksijos motyvą, bet nušviestas istorinis kontekstas leistų daryti prielaidas, kad sovietų veiksmus galėjo paskatinti ne tik imperinės aspiracijos bei SSRS, kaip valstybės, saugumo interesai, bet ir tarptautinė konjunktūra: be bauginančios Vokietijos sėkmės Vakarų fronte turėjo poveikio Vakarų valstybių pastangos pervilioti SSRS į savą stovyklą bei konkrečiai – Lenkijos vyriausybės pozicija Lietuvos veiksmų Vilniaus krašte atžvilgiu.

Juridinis bei politinis Lietuvos statusas po aneksijos atsiskleidžia kaip labai specifinis, vargiai turintis analogų ir iš esmės priklausantis nuo politinės konjunktūros.

2. Holokaustas bei kitos masinės žudynės Lietuvoje

Šiai temai skirtas ypatingas dėmesys. Pasiremta užsienio kolegų tyrimais – Sauliaus Sužiedelio, Joachimo Tauberio, Christopherio Dieckmanno. Pagrindinis programoje šios temos tyrėjas - Arūnas Bubnys.

Tyrimo metu išskirti trys pagrindiniai holokausto Lietuvoje etapai ir būdingi kiekvieno laikotarpio bruožai, pateikta aukų statistika (apie 195-196 tūkst. Lietuvos žydų žuvo holokausto metu). Įvairiuose Bubnio darbuose atskleisti specifiniai holokausto Lietuvoje bruožai. Vienas tokių bruožų buvo tas, kad nacių okupuotoje Lietuvoje nebuvo aiškių ribų tarp žydų persekiojimo etapų: žydų teisių apribojimo, getų steigimo ir masinių žudynių. Šie etapai buvo tarpusavyje persipynę. Specifiniu holokausto Lietuvoje bruožu laikytina ir tai, kad į žydų persekiojimą naciams pavyko įtraukti reliatyviai didelį vietos valdžios institucijų (ypatingai policijos) ir žmonių skaičių. Holokaustas Lietuvoje buvo gerai organizuotas ir efektyviai veikiantis žudynių mechanizmas. Skirtingai nuo Vakarų ir Vidurio Europos šalių, Lietuvos žydai buvo masiškai žudomi ne koncentracijos stovyklose, bet dažniausiai šalia jų gimtųjų miestų ir miestelių. Į Lietuvą taip pat buvo atvežta nužudyti ir Vokietijos, Austrijos, Čekoslovakijos ir Prancūzijos žydų. Didelis dėmesys tyrimuose buvo skirtas lietuvių policijos struktūrų veiklai nacių okupacijos metais. Nagrinėjant lietuvių policijos batalionų veiklą, buvo padaryta išvada, kad iš ne mažiau kaip 26 sukurtų policijos batalionų 10 batalionų tiesiogiai (šaudė žydus) arba netiesiogiai (saugojo getus, konclagerius, konvojavo žydus į žudynių vietas) dalyvavo holokauste Lietuvoje, Baltarusijoje, Ukrainoje ir Lenkijoje. Du Kauno batalionai (1-asis ir 2-asis) 1941 m. sistemingai dalyvavo žudynėse Lietuvoje ir Baltarusijoje ir nužudė kelias dešimtis tūkstančių žydų. Tyrinėdamas holokaustą Lietuvos provincijoje Bubnys daro tokias išvadas. Pirmajame etape (1941 m. birželio pab. – liepos vidurys) vyravo politiniai žydų persekiojimo motyvai. Tuomet žydai dažniausiai buvo suimami, įkalinami ir šaudomi kaip buvę komunistai, komjaunuoliai, sovietų valdžios pareigūnai ir šalininkai. Pirmuoju laikotarpiu daugiausiai buvo terorizuojami žydų vyrai. Dėl tų pačių priežasčių buvo persekiojami ir kitų tautybių asmenys (lietuviai, rusai, lenkai). Antrajame etape (1941 m. liepos antra pusė – lapkritis) žydai buvo persekiojami ne dėl politinių priežasčių, bet dėl tautybės, t. y. dėl rasinių-tautinių priežasčių. Antruoju laikotarpiu buvo išžudyti beveik visi Lietuvos provincijos (apskričių ir valsčių) žydai. Išsigelbėjo arba vietos gyventojų buvo išgelbėti tik apie 3-5 proc. provincijos žydų. Dar iki masinio provincijos žydų sunaikinimo buvo steigiami laikini žydų getai ir izoliavimo stovyklos. Tai buvo pasirengimo masinėms žudynėms etapas. Svarbiausi provincijos žydų žudynių vykdytojai buvo SS oberšturmfiurerio J. Hamanno vadovaujamas mobilusis būrys, kurio branduolį sudarė vokiečių gestapininkai ir Kauno 1-ojo bataliono 3-ioji kuopa, kai kurie policijos batalionai, vietinės savisaugos kuopos ir pagalbinės policijos (baltaraiščių) būriai bei vietos policijos nuvadų policininkai. Autorius taip yra nagrinėjęs A. Rosenbergo štabo Lietuvos skyriaus veiklą organizuojant žydų kultūros vertybių atranką ir išvežimą į Vokietiją.

Apžvelgiant holokausto Lietuvoje istoriografiją, galima būtų teigti, kad per paskutinius 10-12 metų padaryta didelė pažanga, holokaustas tapo viena labiausiai tiriamų XX amžiaus Lietuvos

istorijos temų. Vis dėlto išlieka mažai tyrinėtų šios temos aspektų: žydų turto konfiskavimas ir grobimas, Lietuvos žydų kalinimas nacių koncentracijos stovyklose už Lietuvos ribų, regioniniai holokausto tyrimai, holokauste dalyvavusių asmenų bei provincijoje nužudytų žydų statistika, žydų žudynėse dalyvavusių asmenų motyvacija ir psichologija.

Vertinant visumą Lietuvoje atliktų tyrimų ir juos lyginant su užsienio autorių darbais galima būtų padaryti dar vieną sąlyginę konstataciją: jeigu užsienio autorių darbuose (pvz. Dieckmann) holokaustas Lietuvoje pateikiamas turint intencionalinės paradigmos nuostatą, tai Lietuvos autorių darbuose pastebima nuostata krypti į funkcionalizmą (gal tiksliau būtų pasakyti – reiškinys paprastai pateikiamas struktūrų – įvairių karinių formuočių – kontekste). Apskritai, kol kas tik artėjama prie holokausto pakankamo atskleidimo tiek empirine, tiek konceptualine prasme.

Šalia holokausto, išskirtinė, specifinė, skaudi problema – 1941 m. vykdytos antisovietinės represijos. Tačiau atlikti tyrimai leidžia daryti prielaidą, kad jų mastai istoriografijoje pervertinti, kaip ir visos nacių okupacinės politikos (kuri lietuvių tautos atžvilgiu palyginti buvo nuosaiki, konformistinė) pasekmės.

3. Visuomeninė – politinė padėtis Lietuvoje nacių okupacijos metais.

Tyrimai tarptautinio projekto „Etniniai konfliktai Antrojo pasaulinio karo metais Vilniaus bei Balstogės kraštuose” kontekste atskleidė realiją, kad II pasaulinio karo metu konfliktas vyko ne tik tarp kariaujančių valstybių didele dalimi ideologijomis grįstu pagrindu, bet ir tarp tautų (etninių bendrijų) valstybių viduje bei okupuotose teritorijose. Tai ypač ryšku Vilniaus krašte – tiek jį valdant Lietuvai 1939-1940 m., tiek sovietų pirmos okupacijos metais, (nors tame periode konfliktai buvo prislopinti, bet įgavo nepaprastai didelę potencinę energiją), tiek ypač nacių valdymo metais. Savotiškos ypatingu žiaurumu pasižymėjusios nulinės sumos varžybos tarp tautų bene labiausiai charakterizavo visuomeninį gyvenimą Lietuvoje karo metais. Viena iš priežasčių, smarkiai paskatinusių tokią raidą – ypač holokaustą - buvo sovietinės represijos (1941 m masiniai trėmimai, Rainių, Panevėžio, Pravieniškių tragedijos). Lietuvių – lenkų konfliktavimas buvo inspiruotas ne tiek ekonominių-socialinių, kiek psichologinių priežasčių (tai ypač buvo būdinga Lietuvos valdomame Vilniuje 1939-1940 m.). Nacių okupacijos metais pagrindinis tautų konfliktavimo akstinas – nacių tautų kiršinimo politika.

Lietuvos visuomeninio gyvenimo aspektai atsispindi Reginos Laukaitytės bei Gedimino Rudžio publikacijose. Laukaitytės monografijos *Lietuvos Bažnyčios vokiečių okupacijos metais (1941-1944)* objektas – religinės institucijos, tačiau atskleidžiama ir vokiečių okupacinės valdžios konfesinė politika Lietuvoje, įvairūs krikščionių Bažnyčių (Katalikų, Evangelikų Liuteronų bei Reformatų, Stačiatikių ir Sentikių) gyvenimo aspektai. Analizuojama katalikų dvasininkijos

opozicija okupaciniam režimui, ordinarų ryšiai su Vatikanu, laikysena per Holokaustą, įvairių konfesijų dvasininkų humanitarinė veikla, pastangos apaštalauti nacių okupuotoje SSRS teritorijoje ir kt. Atskirai tiriama situacija Vilniaus arkivyskupijoje, jos integravimo į Lietuvos Bažnyčios gyvenimą 1942-1944 m. aplinkybės. Nemažai dėmesio skiriama Bažnyčių funkcionavimui 1941-1944 m. – dvasinių seminarijų veiklai, svarbiausiems bažnytinio gyvenimo įvykiams ir kt. Visi tie aspektai sumoje suteikia reikšmingų detalių bendro Lietuvos visuomenės – ypač lietuvių tautos, jos katalikiškos dalies - egzistavimo nacių laikais paveikslui.

Tam tikras Lietuvos visuomeninio gyvenimo nacių okupacijos metais - Z. Blyno pavydėtinais reguliariai 1941–1944 m. rašytas dienoraštis. (G.Rudžio publikacija). Dienoraštyje gausu unikalios medžiagos apie Lietuvių nacionalistų partijos kūrimąsi, sudėtingus ir komplikuotus įvairių lietuvių politinių grupuočių tarpusavio santykius vokiečių okupacijos pradžioje, lietuvių požiūrio į okupantus kaitą bei įvairių iliuzijų nykimą, antinacinio pagrindžio formavimąsi, kasdienį įvairių nepriteklių kamuojamų miestiečių gyvenimą. Taip pat pateikta reikšmingų detalių apie santykius tarp tautų – daugeliu atvejų konfliktinius.

Programos tyrimų masėje yra fiksuoti pagrindiniai politiniai įvykiai bei procesai (pavyzdžiui, Lietuvių pasitarimas 1943 m., Lietuvos laisvės armijos, VLIK'o įsikūrimas, Vietinės rinktinės istorija ir pan.). Tik tai kol kas neturi susumavimo bei specialios analizės. Tą patį galima pasakyti apie ekonominį bei kultūrinį gyvenimą Lietuvoje karo metais (ypač nacių okupacijoje).

4. Ginkluotos rezistencijos klausimais okupuotoje Lietuvoje

Antinacinio pasipriešinimo, visų pirma, sovietinio ginkluoto pagrindžio Lietuvoje veiklos klausima tyrinėti R.Zizo. Konkrečiai, raudonojo pagrindžio tikslai, funkcionavimo aplinkybės, sąlygos. Ypač atkreiptas dėmesys į istoriografijoje beveik netyrinėtus aspektus represinę veiklą, prievartos, smurto, teroro priemonių naudojimą, komplikuotus santykius su Lietuvos valstietija, (kova su vadinamąja vietine savisauga, ginkluoti konfliktai, kaimų deginimo akcijos ir kt., priešiški santykiai su lietuvių ir lenkų nacionaliniais pagrindžiais.

Kitas aspektas - Lietuvos žmonių dalyvavimas Vokietijos - SSRS kare, vokiškose ir sovietinėse struktūrose lietuviškų nacionalinių formuočių istorijos klausimai. (Vokiškose struktūrose – tai lietuvių savisaugos ir vadinamieji statybos (inžinerijos) batalionai, sovietinėse – Raudonosios armijos 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos (LŠD), (1944 m. reokupavus Lietuvą – ir 50-osios lietuviškosios šaulių divizijos, kurios formavimas patyrė visišką fiasco) istorijos klausimai. (Tyrimai R.Zizo, A.Bubnio). Polemizuojant su ideologizuotais, konjunktūriniais požiūriais, nušviestas 16 LŠD kovos kelias, patirti didžiuliai žmonių nuostoliai, į SSRS

pasitraukusio sovietinio lietuviškojo (ir žydiškojo) politinio elito likimai, jo nuostatų ir nuotaikų lūžiai, nusivylimas sovietine tikrove ir kitos sovietmečiu visiskai uždraustos tyrinėti temos.

Pažymėtina naujai tyrinėta (R.Zizo) tema – lietuvių kaimo gyventojų savigyna (nuo plėšikų, banditų, taip pat turėjusi politinį pobūdį, nes dažnai reiškėsi gynyba nuo sovietinių partizanų). Vis dėlto, tam reiškiniui bendresnio įvertinio dar trūktų.

Dar vienas svarbus aspektas - kaip Lietuvos pasipriešinimą (ginkluotą ir neginkluotą) veikė Antrojo pasaulinio karo pabaigos realijos? Kokius specifinius pasipriešinimo bruožus, ypatybes galime pastebėti laikotarpyje nuo 1944 m. liepos mėnesio, kai prasidėjo sovietinė reokupacija, iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos? Norint atsakyti į šiuos klausimus, reikia paanalizuoti, kokios aplinkybės, sąsajos, faktoriai, lygmenys persipindavo ir darė įtaką Lietuvos politinei situacijai.

Dera pastebėti, kad tarpukariu suformuota lietuvių tapatybė atsiskleidė atsparumu tiek nacių, tiek sovietų norams Lietuvos visuomenę, jos gyvąjį resursą betarpiškai įtraukti į karo veiksmus. Pirmiausia tai pasireiškė nacių nesėkmingu bandymu suformuoti SS diviziją. Kad šie planai žlugtų, nemažai nusipelnė antinacinės organizacijos (Lietuvos laisvės armija, VLIK'as, Lietuvių frontas ir kt.), kurios, nors ir patyrusios nuostolių, aktyviai ėmė organizuoti pasipriešinimą grįžus sovietams. Prievartinė mobilizacija į Raudonąją armiją iš esmės taip pat patyrė nesėkmę ir buvo vienas iš svarbiausių faktorių spontaniško ir masinio pasipriešinimo fenomeno atsiradimui. Antra vertus, 1945 m. vasarą, po nacistinės Vokietijos kapituliacijos ir sovietų paskelbtos amnestijos, legalizavosi apie 36 tūkstančius vengusių kariuomenės vyrų ir partizanų. Tai šiek tiek sušvelnino politinę įtampą Lietuvoje.

Pažymėtina, kad Abveras, savo žvalgybos mokyklose parengęs apie 200 lietuvių desantininkų, bandė suaktyvinti diversinę veiklą Raudonosios armijos užnugaryje, tačiau desantininkai greitai įsiliedavo į partizanų būrius, atsisakydavo ankstesnių Vermachto iškeltų uždavinių ir, traukinių vertimu, tiltų sprogdinimu neužsiiminėjo. Pirmuoju pasipriešinimo etapu (1944 liepa-1945 m.) partizanų būrių vadovybėje matomas (bet nedominuoja), nacių okupacijos administracinės valdžios ir jėgos struktūrų segmentas: 1941 m. birželio sukilimo dalyviai, buvę Vietinės rinktinės kariai, policininkai, savisaugos batalionų nariai, seniūnai, viršaičiai. Kai kur (neužimtoje Lietuvos vakarinėje dalyje) vermachto ir pagrindžio interesai sutapo (pvz. apsirūpinimas ginklais), tačiau sovietų propagandos noras aiškinti pasipriešinimo genezę iš vokiečių okupacijos, kaip nacių veiklos rezultata, neatlaiko kritikos.

Kitas svarbus lygmuo – suvereniteto atgavimo projekcija, geopolitinių permainų lūkesčiai bei iliuzijos - buvo susijusios su būsimais Sąjungininkų sprendimais baigiantis Antrajam pasauliniam karui (Jaltos ir Potsdamo konferencijos). Tiek Armijos Krajowos, tiek lietuvių pagrindis laikėsi nuostatos, kad aktyvi, masinė, ginkluota kova gali būti svarbus faktorius, į kurį

atsižvelgs nugalėtojai, tardamiesi dėl įtakos sferų, valstybių sienų klausimų. LLA turėjo vilčių, jog Vakarų antihitlerinės koalicijos sąjungininkai sudarys separatinę taiką su pralaiminčia Vokietija, o tuomet jau atgręš visas pajėgas prieš Sovietų Sąjungą, keliančią grėsmę civilizuotai Europai. Partizanai laukė Atlanto chartijos įvykdymo pažadų, Vakarų valstybių (pirmiausia JAV ir Didžiosios Britanijos) diplomatinio spaudimo atitraukti SSSR kariuomenę iš Baltijos šalių. Laukta Sąjungininkų interesų susidūrimo ir konflikto, kilsiančio naujo karo. Manyta, kad pasikartos 1918–1919 m. politinė situacija, taip pat tikėtasi būsimoje Taikos konferencijoje apeliuoti į tarptautinę teisę ir „pasaulio sąžinę“. Toks mąstymas, supratimas ir išsivadavimo projekcija palaikė iliuzinę viltį ir gana stiprią motyvaciją priešintis.

5. Demografinių pokyčių aspektai

Žydų bendruomenės Lietuvoje išnaikinimas (maždaug 200 tūkst.) – tai holokausto pasekmė. Karo išdava ir ta, kad iš Lietuvos iš esmės išnyko vokiečių diaspora (lieka netyrineta) ir ženkliai sumažėjo lenkų skaičius. Pastarajai temai skirta Vitalijos Stravinskienės monografija, nušviečianti lenkų tautybės gyventojų repatriaciją į Lenkiją, prasidėjusią dar 1944 m. Monografijoje nagrinėjama labai svarbi bei jautri tema. Pažymėtina, kad pastaruoju metu (tai yra, jau po Šaltojo karo) pasirodančiuose istorikų bei politologų darbuose – ir Lenkijoje, ir Vakaruose, apskritai - lenkų iškėlimo/repatrijavimo iš Lietuvos į Lenkiją klausimas nušviečiamas neretai gana tendencingai. Po sovietinės sistemos kritikos naratyvu dažnai lieka pridengiami kiti istorinių realijų aspektai, kurie patys kaip tokie suponuoja atsakomybę ne tik sovietinei sistemai ar tos sistemos pagrindiniams reprezentantams, bet ir kitoms ideologinėms sistemoms – turimos galvoje Vakarų valstybės. Taigi, Vitalija Stravinskienė pateikė studiją aktualią istoriškai ir ideologiškai.

Stravinskienės monografija pagrįsta pakankamai stipria teorine baze, kuri leidžia suvokti gyventojų masinio perkėlimo – ne tik kaip eventualaus karinio nusikaltimo ar nusikaltimo žmonijai (pavyzdžiui, etninio valymo forma), bet ir kaip tam tikros tarptautinės politinės-teisinės institucijos, būdingos bent jau XX amžiui - genezę, istorines apraiškas bei konkrečius sprendimus bei jų realizacijas. Pateikta faktologinė išsklotinė pakankamai gerai parodo, kad lenkų / 1939 m. Lenkijos piliečių iškėldinimo / repatriacijos iš Lietuvos į Lenkiją nėra pagrindo traktuoti kaip „etninį valymą.“ (T.Weekso, T. Snyderio bei Lenkijos autorių versijos). Tai, iš esmės, buvo savanoriškas – kiek apskritai sovietinio režimo sąlygomis tai buvo galima - lenkų grįžimas į savo tėvynę Lenkiją, po II pasaulinio karo įgavusią naują, tarptautiniu lygmeniu sankcionuotą teritorinį pavidalą. Šia prasme galima laikyti pagrįstu autorės sprendimą įvardyti lenkų iš Lietuvos perkėlimo į Lenkiją procesą kaip repatriaciją. Kitas dalykas, kad lenkų iškėlimas iš Lietuvos objektyviai atitiko lietuvių nacionalinius/nacionalistinius interesus.

6. Bendros išvados

Atliktų tyrimų pagrindu galima teigti, kad Antrasis pasaulinis karas kilo, kaip reakcija į Pirmojo pasaulinio rezultatus. Tai iš esmės lėmė Lietuvos – kaip Pirmojo pasaulinio karo išdavos – likimą. Lietuvos – kaip ir visos eilės Vidurio Rytų Europos valstybių, atsiradusių po Pirmojo pasaulinio karo – pavyzdys verčia konstatuoti, kad reakcija prieš Pirmojo pasaulinio karo pasekmes didele dalimi buvo dėsninga. Lietuva su dauguma kitų VRE valstybių neturėjo pakankamo pasiruošimo valstybiniam gyvenimui – tiek užsienio politikos, tiek vidaus visuomeninio gyvenimo lygmeny. Paraleliai globaliniam didžiųjų galių susidūrimui vyko nuožmus karas VRE visuomenių viduje ir ypač Lietuvos visuomenėje. Tokia padėtis sudarė prielaidas bei pretekstą riboti arba apskritai naikinti VRE valstybių suverenitetą. Taigi, praktiškai visoms VRE valstybėms po Antrojo pasaulinio karo teko patirti esmingus suvereniteto suvaržymus. O Lietuva su kitomis Baltijos valstybėmis ta prasme patyrė didžiausias bei dramatiškiausias transformacijas.

PROBLEMOS

Nepaisant programos vykdymo dviejų etapų (10 metų) liko nepakankamai atskleisti kai kurie aspektai, numatyti tyrimo programoje.

1. Lieka probleminiai pirmosios sovietų okupacijos metai. Specialaus tyrimo tam laikmečiui nebuvo atlikta. Konkrečiai, išlieka poreikis tikslinti sovietinių represijų aukų mastą. Doktorantas G. Bašinskas, rašęs disertaciją minėtu aspektu, iš mokslinės veiklos pasitraukė. Tam tikra kompensacija – A.E.SENN monografija “Lietuva 1940 m. Revoliucija iš viršaus.”
2. Problemiška vertybiškai – metodologiškai lieka jautri tema – 1941 m birželio sukilimas. Nors ta tema atliktų darbų (A. Bubnio, V. Brandišausko, S. Sužiedelio) užtekty.
3. Trūktų specialių ekonominio, socialinio bei kultūrinio gyvenimo nacių okupacijos metais tyrimų.
4. Lieka netyrinėta lietuvių emigracijos į Vakarus tema.

IŠVADA

Atlikti tyrimai yra pakankama bazė sintetiniam darbui – Lietuvos istorijai. Tuo pačiu visa eilė problemų Antrojo pasaulinio karo tema bus toliau tiriama kitų kolektyvinių programų (skirtų sovietmečio, nacijos raidos, istorinės atminties) bei individualių programų kontekste.

PROGRAMOS RĖMUOSE ATLIKTI DARBAI

MONOGRAFIJOS, STRAIPSNIŲ RINKINIAI, ŠALTINIŲ RINKINIAI:

1. **Kasparavičius A.**, *Lietuva 1938 – 1939 metais. Neutraliteto iliuzijos* [ISBN 978-9955-23-371-8], Vilnius: Baltos lankos, 2010, 392 p.
2. **Kasparavičius A.**, *Tarp politikos ir diplomatijos: Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. 762 p.
3. **Laukaitytė R.**, *Lietuvos Bažnyčios vokiečių okupacijos metais (1941-1944)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010. 335 p.
4. **Pocius M.**, *Kita mėnulio pusė. Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944 – 1953 metais*, Lietuvos istorijos institutas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, 428 p. (ISBN 978-9955-847-15-1).
5. Zenonas Blynas, *Karo metų dienoraštis 1941–1944 m.*, (sud. **G. Rudis**), Vilnius: LII leidykla, 2007, 726 p.
6. „Lietuva Antrajame pasauliniame kare“ Straipsnių rinkinys. (Sud. **Č.Laurinavičius, A.Anušauskas**). V.: LII, 2007.

Rinkinyje publikuoti straipsniai:

Laurinavičius Č., Baltijos valstybių paradokasai”; **Laurinavičius Č.**, „Lietuvos valstybingumo galimybių mozaika“. **Kasparavičius A.**, 1939 metų tarptautinė krizė Europoje ir Baltijos valstybių politikos alternatyvos (p.19-38). **Bubnys A.**, Straipsnis „Lenkų pagrindžio požiūris į Lietuvos valstybingumą 1939-1944 metais“, p. 103-116 **Bubnys A.**, „253-iasis lietuvių policijos batalionas (1943-1944)“, p. 285-304 **Bubnys A.**, „Lietuvių policijos 2-asis (Vilniaus) ir 252-asis batalionai (1941-1944)“, p. 305- 324 (1 a. l.). **Bubnys A.**, „Lietuvių policijos batalionai Pskovo srityje ir Kurše: 13-asis ir 10(256)-asis batalionai (1942-1945)“, p. 325-342 (1 a. l.). **Bubnys A.**, „Lietuvos vietinės rinktinės susidūrimas su Armija krajova“, p. 507-516. **Pocius M.**, Nepatikimoji“ 50-oji lietuviškoji

šaulių divizija“ . **Pocius M.**, „Vieningas lietuvių tautos atsakas J. Stalinui“. Bendra publikacijų apimtis (**1,3 a. l.**); **Zizas R.**, Vietinė savisauga (savigyna) Lietuvoje Vokietijos okupacijos metais (1941-1944), I dalis, p. 343 – 366; **Zizas R.**, Vietinė savisauga (savigyna) Lietuvoje Vokietijos okupacijos metais (1941-1944), II dalis, p. 367 – 400; **Zizas R.**, Raudonųjų partizanų ir Pietryčių Lietuvos kaimų savisaugos ginkluoti konfliktai 1943 m., I dalis, p. 401-428; **Zizas R.**, Raudonųjų partizanų ir Pietryčių Lietuvos kaimų savisaugos ginkluoti konfliktai 1943 m., II dalis, p. 429-450; **Zizas R.**, Žudynių Kaniūkuose pėdsakais, p. 451- 488; **Zizas R.**, Bakaloriškių sunaikinimas, p. 489-506; **Zizas R.**, Antinacinė rezistencija: lietuvių nacionalinio ir sovietinio pagrindžio Lietuvoje ryšiai 1943-1944 m. sovietinio pagrindžio dokumentuose, p. 577-624 (straipsnis - p. 577-596; dokumentai ir komentarai – p. 596-624.

Taip pat rinkinyje yra šie kitų Lietuvos institucijų bei užsienio autorių darbai:

N.Šepetys. Lietuva Trečiojo reicho taikiklyje; **N.Lebedeva.** SSSR ir Pabaltijys 1939-1941, (Lietuvos pavyzdys); **K.Tarka.** Lietuva Lenkijos vyriausybės politikoje 1939-1943 m; **Ch. Dieckmann.** Savivaldos politikos galimybės vokiečių okupuotoje Lietuvoje; **J.Hiden.** Britanijos politika Baltijos šalių atžvilgiu 1939-1945m; **A.Čubarian.** Sovietų Sąjunga ir Baltijos klausimas; **T.Kisielevski.** Federaciniai planai VRE ir Baltijos valstybių klausimas Lenkijos politikos kontekste 1939-1943 m.

7. **Laurinavičius Č., Kasparavičius A., ir kt.,** *СССР и Литва в годы второй мировой войны. Том I: СССР и Литовская Республика (март 1939 – август 1940 г.г.),* Vilnius: LII leidykla, 2006.
8. **Ch. Dieckmann, V. Toleikis, R. Zizas,** *Karo belaisvių ir civilių gyventojų žudynės Lietuvoje 1941-1944,* Vilnius, 2005.
9. **Bubnys A.,** *Nazi Resistance Movement in Lithuania 1941-1944,* Vilnius.,2003, 212 p.

Įteikta spaudai:

Stravinskienė V., *Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944-1947, 1955-1959 m.).*

Laurinavičius Č., Kasparavičius A., ir kt., *СССР и Литва в годы второй мировой войны. Том II: Литовский вопрос в международных отношениях и внешней политике СССР (август 1940-сентябрь 1945 гг.).*

PUBLIKUOTI MOKSLINIAI STRAIPSNIAI:

Laurinavičius Č., Lithuania in the Second World War. Presentation of a Research Programme, in: *Lithuanian Historical Studies*, 2001, no.6, p.183-188. **Laurinavičius Č.**, Lietuva Antrajame Pasauliniame kare. Tyrimo programos pristatymas, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001, no.1, p.255-259. **Laurinavičius Č.**, The Kaleidoscope of Possibilities Facing Lithuanian Statehood in 1944 // *Lithuanian historical studies* 9, 2004, p. 35–55. **Laurinavičius Č.**, Vilnius vo vlasti Litvy 1939–1940 g.g: vnutrenije i vnešnije aspekty, *Meždunarodnyj krizis 1939–1941g.g. Materialy konferenciji*. Moskva, 2006, s.228–246; **Laurinavičius Č.** Ką reiškia Lietuvai turėti Klaipėdą? // *Acta historica universitatis klaipedensis*, XXI, p. 5- 31.

Bubnys A., Lietuvių saugumo policija ir holokaustas, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2003, nr.1, p.22-40. **Bubnys A.**, Vilniaus žydų žudynės ir Vilniaus getas (1941-1944 m., in: *Genocidas ir rezistencija*, 2003, nr.2, p.7-43. **Bubnys A.**, Die litauischen Hilfspolizeibataillone und der Holocaust, in: *Holocaust und Litauen: Krieg, Judenmorde und Kollaboration im Jahre 1941*, Koeln-Weimar-Wien, 2003, p.117-131. **Bubnys A.**, Lietuvių ir lenkų pasipriešinimo judėjimai 1942-1945m.: sąsajos ir skirtumai, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2003, nr.1, p.70-74. **Bubnys A.**, Litewski I Polski ruch oporu w latach 1942-1945: podobienstwa I roznice, in: *Opor wobec systemow totalitarnych na Wilenszczyznie w okresie II wojny swiatowej*, Gdansk, 2003, p.76-80.

A. Bubnys, Straipsnis „The Holocaust in Lithuania: An Outline of the Major Stages and their Results“, *The Vanished World of Lithuanian Jews*, Edited by Alvydas Nikžentaitis, Stefan Schreiner and Darius Staliūnas, Amsterdam-New York, 2004, p.205-221 (0,9 a.l.). ISBN: 90-420-0850-4.; **A. Bubnys**, Straipsnis “The Holocaust in the Lithuanian Province in 1941: The Kaunas District”, *Collaboration and Resistance During the Holocaust. Belarus, Estonia, Latvia, Lithuania*, Bern, 2004, p.283-312 (1,2 a.l.). ISBN: 3-03910-245-1. **Bubnys A.**, Litauische Schutzmannschafts-Bataillone und andere paramilitaerische Einheiten waerend des Zweiten Weltkrieges”, *Yearbook The Museum of the Occupation of Latvia 2004*, Riga, 2005, p. 13-33 (1,5-1,7 a. l.), ISSN 1407-6330; ISBN 9984-9613-5-4. **Bubnys A.**, “Historiografia niepodleglej Litwy (1990-2003) o Holokauscie ”, *Swiat NIE pozegnany: Zydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII-XX wieku*, Warszawa, 2004, s. 908-917 (0,5-0,6 a. l.), ISBN 83-7399-083-6; **Bubnys A.** „A. Rosenbergo operatyvinio štabo veikla Lietuvoje: žydų kultūros vertybių grobimas ir naikinimas (1941-1944), *Lituanistica*, 2004, Nr.3(59), p.22-46 (1,2 a.l.). **Bubnys A.** „Kauno getas (1941-1944)“, *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr.2(16), p.7-40 (1,4 a.l.). Brošiūra: *The Holocaust in Lithuania between 1941and 1944*, Vilnius, 2005, 51 p. (1, 5-0,75 a. l.); straipsnis

Kauno ir Vilniaus getų žydų policija (1941-1944), *Genocidas ir rezistencija*, 2005, Nr. 1 (17), p. 66-86. **Bubnys A.**, Kolektyvinėje monografijoje *Lietuva, 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija* paskelbtas skyrius apie nacių okupaciją p.177-247 (4,0-4,0 a. l.); **Bubnys A.**, Juozas Brazaitis ir antinacinis pasipriešinimas, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, t. 26, V., 2005, p. 547-553. **Bubnys A.**, Lietuvos kunigai žydų gelbėtojai, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, t. 27, 2006, p. 527-538. **Bubnys A.**, Lietuvių policijos 1(13)-asis batalionas ir žydų žudynės 1941 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 2006, Nr. 2 (20), p. 31–52. **Bubnys A.**, The View of Lithuanian Statehood Held by the Polish Underground during 1939-1944“, *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 9, 2006, p. 57-74. **Bubnys A.**, Straipsnis „Štuthofio koncentracijos stovykla ir lietuviai“, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, t. 27, 2006, p. 415-422. Straipsnis „Lietuvių policijos 15-asis batalionas (1941-1944)“, *Genocidas ir rezistencija*, 2007, Nr. 1(21), p. 69-79. **Bubnys A.**, „Panevėžio vyskupijos dvasininkų visuomeninė veikla Nacių okupacijos metais (1941-1944)“, *Iš Panevėžio praeities. Penki bažnyčios šimtmečiai: Konferencijos pranešimai*, Panevėžys, 2007, p. 89-109 (0,8 a. l.). **Bubnys A.**, Lietuvių policijos 3(11)-iasis batalionas“, *Genocidas ir rezistencija*, 2008, Nr. 1 (23), p. 45-57; **Bubnys A.**, „Lietuvių savisaugos dalinių Vilniaus apygardos batalionai (1941-1944 m.)“, *Genocidas ir rezistencija*, 2008, Nr. 2 (24), p. 35-61. **Bubnys A.**, Der Zweite Weltkrieg im litauischen historischen Gedächtnis“, *Last der Geschichte? Kollektive Identität und Geschichte in Ostmitteleuropa Belarus, Polen, Litauen, Ukraine*, (Hrsg.) Z. Krasnodębski, S. Garsztecki, R. Ritter, Hamburg, 2008, S. 171-186; **Bubnys A.**, The Belarusians Position and Activities during The Nazi Occupation of Lithuania (1941-1944), *Homus Historicus* 2008, p. 390-402; **Bubnys A.**, „Eksterminacija žydų vilenskich i dzieje getta Wilenskiego (1941-1944)“, „*Pamięć i Sprawiedliwość*“ (Tautos atminties instituto (IPN)Varšuvoje mokslo žurnalas, leidžiamas du kartus per metus), 2010, Nr. 2 (16), s. 229-272. **Bubnys A.**, „Lietuvių policijos Šiaulių (14-asis) ir Panevėžio (10-asis) batalionai (1941-1944)“, *Genocidas ir rezistencija*, 2010, Nr. 1 (27), p. 81-89. **Bubnys A.**, „Endriejavo valsčius 1940-1941 metais“, *Lietuvos valsčiai. Endriejavas*, Vilnius, 2010, p. 190-197.

Kasparavičius A., Antrojo pasaulinio karo preliudija ir Pijaus XII taikos politika, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis*, 2005, t. XXVI, (2 a.l) (ISSN 1392-0502)., **Kasparavičius A.**, Lietuviai ir žydai katastrofos išvakarėse: iššūkiai ir įvaizdžiai, in: „*Kai ksenofobija virsta prievarta. Lietuvių ir žydų santykių dinamika XIX a. – XX a. Pirmoje pusėje.*“ Vilnius: LII leidykla, 2005, p.117-156.(konvert. 1.7 aut. lanko); **Каспаравичюс А.**, Дипломатическая реакция Литвы на пакт Риббентропа–Молотова, *Международный кризис 1939–1941 г.г.: от советско-германских договоров 1939 года до нападения Германии на СССР* [ISBN 5-7712-0349-1], Москва: Издательство „Права человека“, 2006, с. 93 – 107. **Kasparavičius A.**, Вторая мировая война в индивидуальной и коллективной литовской исторической памяти

in Вторая мировая война как проблема национальной памяти [ISBN 978-5-8064-1532-6], Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А.И. Герцена, 2010, с. 13–26. (1 a.l.).

Laukaitytė R., Lietuvos Bažnyčių misijos vokiečių okupuotose SSRS srityse 1941–1944 m., *Lituanistica*, 2005, nr. 3, p. 1-14 (1,24 a.l.); Laukaitytė R., Lietuvos ordinariato ryšiai su Vatikanu 1941-1944 m., *Lietuvos istorijos metraštis, 2004-I*, Vilnius, 2005, p. 127-144 (1,48 a. l.); **Laukaitytė R.**, Mykolo Krupavičiaus memorandumai sovietų ir vokiečių valdžiai, *Lietuvių katalikų akademijos metraštis*, t. 27, Vilnius, 2005, p. 511-526. 1 a.l.; **Laukaitytė R.**, 1940–1942 m. dokumentai apie kunigo Mykolo Krupavičiaus memorandumus valdžios institucijoms, *Lietuvių katalikų akademijos metraštis*, t. 27, Vilnius, 2005, p. 586-637. 3,2 a.l.; **Laukaitytė R.**, Katalikų Bažnyčios padėties restitucija Lietuvoje 1941–1944 m., *Lietuvos istorijos metraštis, 2005-2*, Vilnius, 2006, p. 117-134. Lietuvos Bažnyčių humanitarinė pagalba 1941–1944 m. – *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 29, Vilnius, 2006, p. 43-55. Laukaitytė R., Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1941–1944 m.: požiūris į žydų genocidą ir krikštą, *Lituanistica*, 2007, nr. 2 (70), p. 1-12. **Laukaitytė R.**, Sentikių bažnyčia Lietuvoje vokiečių okupacijos metais (1941–1944), *Istorija*, 2008, nr. 69, p. 33-41. **Laukaitytė R.**, Vilniaus arkivyskupijos integravimas į Lietuvos Bažnyčios gyvenimą 1942–1944 m., *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 1, 2007, p. 43-61; **Laukaitytė R.**, Archidiecezja Wileńska w latach 1942–1944: pod władzę Mečislovasa Reinyša, *Biuletyn historii pogranicza*, 2008, nr. 9, p. 36-51, 1 aut.l., (ISBN 1641-0033).

Pocius M., Partizaninio pasipriešinimo Lietuvoje 1944–1953 m. istoriografija, *Istorija*, Nr. 64 (1 aut. l.). **Pocius M.**, Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1949-1953 m., *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2009, Nr. 25. (ISSN 1392-3463). **Pocius M.**, Sovietų režimo nacionalinės politikos bruožai Lietuvoje 1944 – 1953 m., *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2010, nr. 2 (28), p. 55-78. 1,45 a. l.; **Pocius M.**, su Rimantu Mikniu, Litewskie podziemie niepodleglosciowe po 1944 roku na podstawie badan z lat 1991 –2002, *Podziemie niepodleglosciowe w wojewodztwie Bialostockim w latach 1944 – 1956*, Warszawa: Institut pamieci narodowej, 2004, t.16, p. 165-181. Apimtis – 1,25 aut.; Partizanų kova su čekistų slaptaisiais bendradarbiais: Pietų Lietuva 1945-1947 m., *Lietuvos istorijos metraštis*, 2001, t. 2, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2002, p.161-186; Lokalinių monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ mokslo darbų rinkinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ interneto svetainėje www.llt.lt/istorija.htm paskelbtas straipsnis „Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas Valkininkų krašte 1944–1949 metais“.

Zizas R., Lietuvių statybos (inžinerijos) batalionai 1943-1944 m., in: *Lietuvos archyvai: straipsnių ir dokumentų rinkinys*, V., 2001, kn.14, p.65-89. **Zizas R.**, Vietinė savisauga (savigyna) Lietuvoje nacių Vokietijos okupacijos metais (1941-1944m.), in: *Genocidas ir rezistencija*, 2001, nr.2, p.44-61. **Zizas R.**, Pacyfikacija wsi Koniuchy, in: *Biuletyn historii pogranicza*, Bialystok, 2003, no.4, s.33-57. **Zizas R.**, Sovietinės represijos ir pasipriešinimas joms Onušio valsčiuje, in: *Genocidas ir rezistencija*, 2003, nr.1, p.114-135. **Zizas R.**, Raudonųjų partizanų ir Pietryčių Lietuvos kaimų savisaugos ginkluoti konfliktai 1943m., *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2004, Nr. 1(15), p. 138-158 (apimtis 1,9 aut. l.). **R. Zizas** Raudonųjų partizanų ir Pietryčių Lietuvos kaimų savisaugos ginkluoti konfliktai 1943 m., (tęsinys), *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2004, Nr. 2(16), p. 145-161 (apimtis - 1,7 aut.l.). **R. Zizas**, Lietuvių savisaugos (apsaugos) batalionų karių nuostoliai Vokietijos - SSRS karo metu (1941-1945), *Karo archyvas*, Vilnius, 2004, t. XIX, p. 179-343 (apimtis - iš viso apie 5,8 aut. l.); **Zizas R.**, Raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija: kelias nuo suformavimo iki katastrofos prie Aleksejevkos (1941-1943 m. vasaris-kovas, *Karo archyvas*, (tęstinis gen. J. Žemaičio karo akademijos leidinys), t. XXII, Vilnius, 2007, p. 291-352; **Zizas R.**, Raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija 1943-1945 m., *Karo archyvas*, t. XXIV, Vilnius, 2009, p. 220-274. (Studija, apimtis – 2,7 a. l., su iliustracijomis – apie 3 a. l., (ISSN 1392-6489)). **Zizas R.**, Sovietiniai partizanai Lietuvoje 1941-1944 m.: represiniai (teroristiniai) veiklos aspektai, *Genocidas ir rezistencija: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*, Vilnius, 2010, Nr. 1(27), p. 7-30. (Apimtis – 1,5 a. l.).

PRANEŠIMAI SKAITYTI MOKSLINĖSE KONFERENCIJOSE:

Lietuvoje:

Laurinavičius Č. Ideologiniai ir etniniai konfliktai Antrojo pasaulinio karo metais, Pranešimas ruošiant tarptautinį projektą “Etniniai konfliktai Antrojo pasaulinio karo metais Vilniaus bei Balstogės kraštuose” 2005 m. Vilniuje; **Laurinavičius Č.**, pranešimas „*Lietuva Antrojo pasaulinio karo verpetuose*“, skaitytas 2005 04 VU vykusioje konferencijoje „Antrojo pasaulinio karo istorija ir pilietinė visuomenė“ **Laurinavičius Č.**, pranešimas „*Antrasis pasaulinis karas ir Vidurio Rytų Europa*“, skaitytas konferencijoje 2005 05 „Antrasis pasaulinis karas ir Istorinė atmintis“; **Laurinavičius Č.** Klaipėdos problemos 1939 m. klausimu pranešimas Lietuvos istorikų konferencijoje, Klaipėdos universitete 2009.

Bubnys A., pranešimas „*Štuthof konclageris ir lietuviai*” mokslinėje konferencijoje, skirtoje paminėti prof. kun. Alfonso Lipniūno gimimo 100-mečiui ir mirties 60-mečiui Vilniuje 2005 m. balandžio 8 d. **Bubnys A.**, pranešimas „*Vokiečių karinės įstaigos Kaune*” mokslinėje konferencijoje „Antrasis pasaulinis karas ir Lietuva” Kaune Vytauto Didžiojo karo muziejuje 2005 m. gegužės 12 d. **Bubnys A.**, pranešimas „1941 m. birželio sukilimo fragmentas: Baisogalos puolimas” (0,5-0,1 a. l.) Į Laisvę fondo XIV istorinių ir politinių studijų savaitėje Kaune 2005 m. birželio 30 d. **Bubnys A.**, pranešimas „*Lietuvos kunigai-žydų gelbėtojai*” (0,5-0,1 a. l.) LKMA ir Lietuvos istorijos instituto organizuotoje konferencijoje „Mykolas Krupavičius-dvasininkas, politikas ir valstybininkas” Vilniuje 2005 m. spalio 7 d. **Bubnys A.**, Tarptautinėje konferencijoje „Polskie podziemie niepodleglosciowe na tle konspiracji antykomunistycznej w Europie srodkowo-Wschodniej 1944-1956. Proba podsumowania“ Liubline 2006 m. lapkričio 21 d. skaitytas pranešimas „Litewski ruch oporu 1944-1953. **Bubnys A.**, Tarptautinėje konferencijoje „Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis“ Vilniuje 2006 m. lapkričio 9 d. skaitytas pranešimas „*Lietuvių ir lenkų pasipriešinimo judėjimai: panašumai ir skirtumai (1941-1944)*“ **Bubnys A.**, Lietuvių policijos batalionai Latvijoje 1944-1945 metais“ skaitytas 2007 m. lapkričio 6-7 d. Rygoje tarptautinėje konferencijoje „Baltijos šalys Antrojo pasaulinio karo metais“. **Bubnys A.**, Tarptautinėje konferencijoje „Tarptautiniai santykiai Vilniaus ir Bialystoko regionuose Antrojo pasaulinio karo metais (1939-1945)“ Bialystoke 2007 m. gruodžio 7-8 d. perskaityti du pranešimai: „Nacių okupacinė politika Vilniaus srityje 1941-1944 m.“ ir „Tarptautiniai santykiai Vilniaus mieste ir periferijoje 1941-1944; **Bubnys A.**, Lietuvių policijos batalionų nuginklavimas ir išformavimas Rytprūsioje 1944 metais“ skaitytas 2008 m. spalio 18 d. Klaipėdoje tarptautinėje konferencijoje „Antrojo pasaulinio karo pabaiga Rytprūsioje: faktai ir istorinė atmintis; **Bubnys A.**, Pranešimas „Antisovietinis pasipriešinimas Kelmės valsčiuje 1940-1941 m.“, skaitytas 2009 m. gegužės 22 d. Kelmės krašto muziejaus organizuotoje konferencijoje „Kelmei- 525“. **Bubnys A.**, pranešimas „Lietuvos interesų gynimas Klaipėdos krašte 1939-1940 m.“, skaitytas 2009 m. rugsėjo 10-12 d. Klaipėdoje Lietuvos istorikų II-ajame suvažiavime.

Zizas R., Vytauto Didžiojo karo muziejaus surengtoje mokslinėje konferencijoje „Organizuoto ginkluoto antisovietinio pasipriešinimo ištakos” skaičiau pranešimą tema „Lietuvos Vietinė Rinktinė”.(Konferencija įvyko 2004 10 09 Kaune, Kauno įgulos Karininkų ramovėje; "Lietuvių, žydų, sovietų antinacinis pasipriešinimas Vilniaus krašte 1941-1944 metais" konferencijoje "Etniniai konfliktai Antrojo pasaulinio karo metais Vilniaus bei Balstogės kraštuose", Balstogė 2007,gruodžio 7-8 d. (kitų skyriaus darbuotojų dalyvavimas šioje konferencijoje ataskaitoje fiksuojamas).

Laukaitytė R., *Kunigo M. Krupavičiaus memorandumai sovietų ir nacių valdžiai*, Vilnius,

2005 m. spalio 7 d. konferencijoje “Mykolas Krupavičius – dvasininkas, politikas ir valstybininkas”. Konferencijos rengėjas: Lietuvių katalikų mokslo akademija. **Laukaitytė R.**, Kauno įvairių tautų kultūrų centro, VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros Kultūrų tyrimo centro konferencija *Tautinės mažumos Lietuvoje: dialogo paieškos* – pranešimas „Lietuvos rusai vokiečių okupacijos metais (1941-1944): politinės integracijos patirtis“, 2007 11 16 Kaune.

Užsienyje:

Laurinavičius Č. Pranešimas “Vilnius Lietuvos valdžioje 1939-1940: vidinis ir tarptautinis aspektai” seminare “Etniniai konfliktai Antrojo pasaulinio karo metais Vilniaus bei Balstogės kraštuose”. Vygriuose (Lenkija); **Laurinavičius Č.**, pranešimas „*Vilnius Lietuvos valdžioje 1939-1940 m.*“, skaitytas 2005 02 Maskvoje konferencijoje „Politinė krizė 1939-1941 m.“ ; **Laurinavičius Č.**, 2010 09 19–20 Konferencija Kaliningrade. “Antrojo pasaulinio karo istorija ir atmintis” Pranešimas: “Stereotipai Lietuvos istoriografijoje II pasaulinio karo tema”; **Laurinavičius Č.** National Self-Determination and War: The Lithuanian Case. Brešijoje, Italija 2008; **Laurinavičius Č.** Reaction by the Lithuanian Government and General Public to the loss of Klaipėda and the combined gift of Soviet ‘security assistance’ and Vilnius. Centre for Military History, Royal Danish Defence College, Copenhagen, 2010.

Bubnys A., Pranešimas „Orientacje polityczne Litwinow pod okupacje niemiecka (1941-1944)“ (0,3 a.l.) tarptautinėje konferencijoje „W cieniu Ostrej Bramy. Polacy i Litwini podczas II wojny światowej“ Opolėje (Lenkija) 2004 m. gegužės 5-6 dienomis. **A. Bubnys**, pranešimas „Der Zweite Weltkrieg in litauischen historischen Gedächtnis“ (0,3 a.l.) tarptautinėje konferencijoje „Vergangenheit und kollektive Identität in Ostmitteleuropa: Die Begründung von Gemeinschaft“ Varšuvoje 2004 m. gegužės 14-15 dienomis. **A. Bubnys**, pranešimas „Nationalitäten – und Personalpolitik der Besatzer: 1941-1944 deutsche Herrschaft (Region Vilnius) tarptautiniame seminare „Interethnische Beziehungen unter den Bedingungen der Besatzung: Kontinuitäten und Brüche in den Regionen Vilnius und Bialystok, 1939-1944“ Vygriuose (Lenkija) 2004 m. rugsėjo 5-7 dienomis; **Bubnys A.**, pranešimas „Bilans udziału Litwinow w II wojnie światowej ” tarptautinėje konferencijoje “ Rok 1945. Między wojna a pokojem ” Olštynie 2005 m. gegužės 5-6 dienomis. **Bubnys A.**, pranešimas “ Dealing with the Holocaust in Lithuania ” tarptautinėje konferencijoje “ Politics with History and Collective Memory in Public Discourses in East-Central Europe ” Brėmene 2005 m. spalio 13-16 dienomis. **Bubnys A.**, Pranešimas „Lietuvių policijos batalionai Baltarusijoje 1941-1944 metais“ (rusų kalba) skaitytas 2008 m. balandžio 25 d. Minske tarptautinėje konferencijoje „Baltarusija ir Vokietija: istorija ir dabartis“; **Bubnys A.**, pranešimas „Lithuanian Historiography on the Nazi Occupations in Lithuania: Key Issues and

Discussion (1990-2007)“ skaitytas Rygoje tarptautinėje konferencijoje „Occupation Regimes in the Baltic States (1940-1990): Research Findings and Problems; Bubnys A., pranešimas „Die Entdeckung des Pakts und seine Deutung in der litauische Presse und in den Geschichtslehrbuechern“ skaitytas 2009 m. rugpjūčio 21-23 d. Leipce vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Der Hitler-Stalin-Pakt 1939“ (0,3 aut. l.). **Bubnys A.**, pranešimas „Stanowisko KGB Litewskiej SSR wobec „repatriacji“ Polaków do Polski w latach 1955-1959 i emigracji Żydów na Zachód w latach 70-80. XX wieku“ skaitytas 2010 m. balandžio 22-23 d. tarptautinėje konferencijoje Vroclave „Internacionalizm, czy...?“ skirtoje komunistinių valstybių represinių įstaigų veiksams tautinių mažumų atžvilgiu. (0,3 a.l.); **Bubnys A.**, pranešimas rusų kalba „Sovietiniai karo belaisviai nacių okupuotoje Lietuvoje 1941-1944 metais“ skaitytas 2010 m. spalio 1-2 d. tarptautinėje konferencijoje „Antrasis pasaulinis karas: pergalės aidas“ Sankt - Peterburge. (0,3 a.l.). **Bubnys A.**, pranešimas „Litewska partyzantka niepodleglosciowa wobec amnestii sowieckich w latach 1945-1946“ skaitytas 2010 m. lapkričio 26 d. tarptautinėje konferencijoje „Amnestie drogi do zagłady czy „legalizacji“?“ Varšuvoje. (0,3 a.l.).

Kasparavičius A., pranešimas: „Дипломатическая реакция Литвы на пакт Риббентрона-Молотова“, Rusijos MA Visuotinės istorijos instituto, Latvijos universiteto, Šiuolaikinės istorijos instituto ir Konrado Adenauerio fondo organizuotoje konferencijoje: {Международный кризис 1939-1941 г.г. от советско-германских договоров 1939 года до нападения Германии на СССР“. (2005 metai). **Kasparavičius A.**, konferencija: *Вторая мировая война как проблема национальной памяти*. Konferencijos rengėjas: *Rusijos Valstybinis A.I. Gerceno vardo pedagoginis universitetas*. Konferencijos vieta ir laikas: *Sankt-Peterburgas 2009 m. rugsėjo 24 – 26 d.d.* Pranešimas: „Вторая мировая война в индивидуальной и коллективной литовской исторической памяти“. (0,3 a.l.); **Kasparavičius A.**, konferencija: *Polish September 1939 Campaign – strategy; politics and society; imponderables-remembrance-culture*. Konferencijos rengėjai: *Lenkijos istorijos muziejus, Varšuvos universitetas, LMA Istorijos institutas*. Konferencijos vieta ir laikas: *Varšuva: 2009 m. spalio 16 – 17 d.d.* Pranešimas: „Poland in the Political and Military Strategy of Lithuania (October 1938 – October 1939)“. **Kasparavičius A.** *Вторая мировая война: эхо победы*. Konferencijos rengėjas: *Rusijos Valstybinis A.I. Gerceno vardo pedagoginis universitetas*. Konferencijos vieta ir laikas: *Sankt-Peterburgas 2010 m. spalio 1–3 d.* Pranešimas: „Проблема литовской государственности в последствии Второй мировой войны“. (0,3 a.l.).

Pocius M., Lenkijoje (Wygry miestelyje) rugsėjo 5-7 d. vykusioje konferencijoje „Tarptautiniai santykiai Vilniaus krašte Antrojo pasaulinio karo metais“ skaitytas pranešimas „Sovietų valdžios tautybių ir kadro politika Lietuvoje 1944-1945 m.“. **Pocius M.**, Gruodžio 6-8 d.

Bialystoke vykusioje konferencijoje skaitytas pranešimas „Komunistinio režimo nacionalinės politikos pagrindinės kryptys ir tarptininiai santykiai Vilniaus krašte“.